

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ
ДЕРЖАВИ І ПРАВА»**

вибіркових компонент освітньої програми

третього рівня вищої освіти

**за темою «Правові доктрини у вченнях європейського Просвітництва.
Американська правова думка XVIII – початку XIX ст..»**

(Ч.2).

081 Право

2421.1 наукові співробітники (правознавство)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
факультету № 8 (протокол від 18.08.2023).

Розробники:

1. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Холод Ю. А.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвиненко І. А.**
2. Професор кафедри міжнародного права Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**

План лекцій:

- 1. Концепція раціоналізму і природних прав Вольтера.**
- 2. Політико-правова доктрина в Шарля Монтеск'є.**
- 3. Розуміння народного суверенітету Ж-Ж Руссо.**
- 4. Концепція самоврядування Б. Франкліна.**
- 5. Доктрина «стримувань і противаг» Дж. Медісона.**
- 6. Ідея президентської республіки О Гамільтона.**

Література:

Основна:

1. Головка О.М., Кагановська Т.Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч. 1: Зарубіжні країни. Харків : Колегіум, 2020. 848 с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: курс лекцій, прочитаних у Національному університеті "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Харків: Право, 2012.
3. Історія політичних і правових вчень [Текст] : курс лекцій / Ю. О. Тополь. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2018. 537 с.
4. Історія політичних і правових вчень. Від стародавніх часів до XVII століття [Текст]. Київ : ОВК, 2021. 238 с.

Додаткова:

5. Історія вчень про державу і право [Текст] : навч. посіб. / В. В. Ладиченко, В. В. Орленко, В. І. Орленко ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Медінформ, 2014. 462 с.
6. Гончарук-Чолач Т. В., Томахів В. Я. Історія українських та зарубіжних політичних вчень [Текст] : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2020. 226 с.
7. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник / О.В. Зінченко, О.В. Петришин. Харків: Право, 2012.
8. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. 4 те вид., доповн. К.: Алерта, 2015. 416 с
9. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко. Київ: Академія, 2010.
10. Осауленко О. І. Історія вчень про державу і право: навчальне видання: посібник для підготовки до іспитів / О.І. Осауленко та ін. Київ: Вид. Ліпкан О. С., 2010.

Текст лекції:

4. Концепція самоврядування Б. Франкліна.

Великий фахівець, теоретик з питань електрики, просвітитель, дипломат Бенджамін Франклін (1706-1790) один із перших відмовляється від сприйняття Британської імперії як єдиного політичного утворення і розвиває «ідею гомруля».

«Ідея гомруля» розуміється як самоврядування і політичне самовизначення північноамериканських провінцій. Такий план у Франкліна виникає ще в 1754 р. Він виступає з ідеєю військово-політичного союзу колоній з метою протидії французьким військам і індієйським племенам, що їх підтримують. Цьому плану перешкодили роз'єднаність колоній. Крім того, колонії були сильно прив'язані до Англії. Свобода корони для них значила багато.

Бенджамін Франклін перший назвав північноамериканські провінції державами (штатами). Йому належить одна з версій плану конфедерації штатів. У 1776 р. його і Томаса Пейна політико-правові ідеї лягли в основу Декларації незалежності. Ці ідеї були близькі і зрозумілі широким народним масам. Декларація незалежності 1776 р. відіграла важливу роль в об'єднанні колоністів у боротьбі проти англійських колонізаторів. Франклін був активним учасником складання Статей конфедерації 1781 р., а також проекту федеральної Конституції на Філадельфійському конвенті.

Працюючи в Лондоні дипломатом, Франклін відстоював ідею незалежності і гармонічного розвитку своєї країни, яку він називав "країною праці", "щасливої помірності", "простотою республіканських удач" і т. ін. Це мала бути країна, в якій немає різкої поляризації між багатими і бідними, розкішшю й аскетизмом, а все визначається працею. Франклін вірив, що в Північній Америці за рахунок соціальних досягнень, зростання населення, території, відбудеться удосконалення сфери знань. Особливо відзначав науку, що у Європі ігнорувалася. Головною у своїй країні він бачив науку, а саме - науку про політику.

Франклін не був прихильником радикальних політичних перетворень. Він не був ні простодушним демократом, ні демагогом. Для нього дуже важлива була ідея: "вогонь свободи може не тільки очищати, але й руйнувати". Його характеризують як прихильника соціальної революції і реформ, але не радикалом.

Завдяки Франкліну, іншим його соратникам, греко-римські вчення були застосовані до захисту американського республіканізму. Він став одним із засновників і першим президентом "Суспільства політичних вишукувань".

Задача суспільства розвивати знання про державне управління, удосконалювати політичну науку. Для Франкліна було дуже важливо, щоб сам індивід мав привілеї визначати: 1. Що є доблесне. 2. Вибирати між умовлянням чи переконанням. 3. Що є законною вимогою.

У США і сьогодні Бенджамін Франклін є одним із великих розумів епохи боротьби за незалежність, визвольної війни 1775-1783 рр. Його вважають одним із засновників американської історії, політики, правових вчень. Він є родоначальником характерного утилітаризму, більш раннього, ніж англієць Ієремія Бентам. (Утилітаризм це етичне вчення, що закликає витягати з усього користь чи вигоду.) Слава про Бенджаміна Франкліна, як про великого творця політико-правових вчень, швидко прийшла не тільки в Європу, але досягла і Російської імперії. Його роботи читали М. В. Ломоносов, декабристи, інші представники демократії.

2. Томас Пейн про державу і право

До радикальних представників демократичної, правової і політичної ідеології періоду Війни за незалежність 1775-1783 рр. належить Томас Пейн (1737-1809). На початку Війни за незалежність, а точніше в 1774 р. за рекомендацією Бенджаміна Франкліна Томас Пейн переселяється з Англії до Північної Америки. Пізніше за інших представників політико- правової ідеології він включається у визвольний рух колоній. Але Пейн перший порушив питання про відділення колоній від Англії і створення незалежної держави. Ця політико-правова ідея викладена в памфлеті "Здоровий глузд", (1776 р.). Це найбільш відома робота Томаса Пейна. Для американців вона дуже важлива, тому що в ній Пейн запропонував назву держави, яку повинні були утворити колоністи, - "Сполучені Штати Америки", США. Ідеї памфлету "Здоровий глузд" закладені в Декларацію незалежності 1776 р., основним автором якої був Томас Джефферсон.

Під час Французької революції 1789-1794 рр. Томас Пейн з'являється в самому центрі подій, у Парижі. Він вітає її й у 1791 р. публікує роботу - політико-правовий нарис "Права людини". Робота мала величезний успіх. За кількістю перевидань і перекладів на інші мови її порівнюють з поемою Байрона "Чайлд Гарольд". Ця робота захищає демократичні права і свободи, проголошені у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

Т. Пейн брав активну участь у політичному житті революційної Франції. Його обирають депутатом Конвенту. Стає на сторону жирондистів. З приходом до влади якобінців - 1793-1794 рр. різко критикує якобінський терор. За це якобінці його ув'язнюють. У камері стає сусідом французького революціонера Дантона. Томаса Пейна засуджують до страти на гільйотині. Перебуваючи у в'язниці, Пейн пише памфлет "Вік розуму" (1794-1795 рр.). Цю роботу називають

раціоналістичною критикою Біблії. Її не прийняли релігійно налаштовані американці.

Після падіння влади Робесп'єра і Марата під час перевороту 9 термідора (27 липня 1794 р.), що поклав кінець яacobінському терору, Т. Пейн був звільнений із в'язниці. Його відновили в депутатських правах. Він повертається в Америку. Але релігійно спрямовані американці не можуть пробачити йому роботу "Вік розуму". Т. Пейн був підданий остракізму і гонінням за антирелігійну критику. Помер Томас Пейн у 1809 р. у повному забутті.

Т. Пейн розрізняв природні і громадянські права людини у своїй політико-правовій теорії. Природні права належать людині за природою. Це право на щастя, свободу совісті, свободу думки. Цими правами людина володіла у природному стані. З утворенням суспільства і держави люди передали частину своїх природних прав до "загального фонду". Так виникають громадянські права, що належать людині як члену суспільства. Це ті права, що людина нездатна захистити своєю владою. До них Пейн відносив і право власності - право придбане, а не природне.

У природному стані, відзначав Пейн, не існувало приватної власності на землю. Земля була загальною власністю людського роду. Приватна власність з'являється з переходом до землеробства, а також у результаті недоплати працівникам. Разом із нею виникає і розподіл людей на багатих і бідних. За природою всі люди рівні у своїх правах. Розподіл на бідних і багатих є наслідком виникнення приватної власності.

У 1775 р. Томас Пейн один із перших виступив проти рабовласництва в Північній Америці. Він вимагав звільнення рабів.

Держава виникає слідом за об'єднанням людей у суспільство. Люди, що об'єдналися, нездатні самі зберігати справедливість у відносинах між собою. Тому ціль держави - забезпечити і зберегти природжені права людини. Люди частину своїх прав уступили суспільству. Людина залишила собі свободу думки, совісті, право робити для свого щастя все, що не шкодить іншому. Верховна влада в державі повинна належати народу. Цим Пейн висунув ідею народного суверенітету. Народ сам вибирає собі будь-яку форму правління.

Форми держави, за Пейном, бувають "старі" (монархічні) і "нові" (республіканські). Правління, засноване на передачі влади в спадщину саме несправедливе і саме недосконале з усіх систем правління. Така влада під собою не має ніякої правової основи і неминуче веде до тиранії й узурпації народного суверенітету. Абсолютна монархія - ганьба людської природи.

Республіканське правління має ґрунтуватися на принципі народного представництва. Основа такого управління: 1. Народний суверенітет. 2.

Верховною владою володіє законодавчий орган. 3. Вибори відбуваються на основі загального виборчого права. 4. Реалізується природна рівність людей.

Томас Пейн критикував Конституцію США 1787 р. У час її прийняття він був у Європі. Пейн виступив проти створення двопалатного законодавчого органу, сформованого на основі цензового виборчого права. Йому не сподобалося занадто велике - шість років - повноваження сенаторів. Замість президента, на його погляд, повинен бути за Конституцією колегіальний орган. Пейна не влаштовувало положення про незмінюваність суддів, вони, як він думав, повинні переобиратися і відповідати перед народом. Він запропонував відібрати у президента право "вето" і т. ін.

Томас Пейн виразив ідею, що кожне нове покоління повинне саме визначати, що відповідає його інтересам, і тому повинне мати право змінювати Конституцію.

Політико-правові вчення Томаса Пейна вплинули на події Війни за незалежність 1775-1783 рр. їх читали і знали в Англії, на батьківщині Пейна. Вони сприяли формуванню нової ідеології з вимогами загального виборчого права і щорічних виборів у парламент. Латинська Америка також відчувала вплив політико-правових вчень Т. Пейна під час визвольного руху проти іспанської корони.

3. Політико-правові погляди Томаса Джефферсона

Томас Джефферсон (1743-1826) - філософ, громадський і державний діяч, третій президент після утворення США. Народився в аристократичній родині. Батько і мати - вихідці із Шотландії були дуже заможні. Після їхньої смерті йому в спадок залишилась найбільша латифундія в окрузі, в декілька тисяч акрів землі, яку обробляли раби. Але це не завадило Джефферсону зайняти видне місце поряд з іншими "батьками-засновниками" США і стати видатним ліберально- демократичним правником. У 17 років Томас вступає на навчання в досить відомий у Новому Світі коледж Уільяма і Мері. Його цікавило все, але він вибирає юриспруденцію. До 1771 р. було проведено більше 227 вдалих справ молодим адвокатом.

В юстиції Джефферсона виділяють три етапи.

1. Кінець 1760 р. до закінчення Американської революції в 1773 р. В центрі уваги правові взаємовідносини між Англією і колоніями.
2. 1773 р. до кінця 1790 р. Проблема конституції молодого республіки, уряду, зовнішньополітичний курс.
3. 1801 р. до 1809 р. - президентство Джефферсона. Перетворення в життя своїх політичних та правових поглядів і заснування американської демократії.

Найзначніша праця Джефферсона "Замітки про штат Вірджинія" (1785 р.) присвячена історії і державному устрою рідного штату. Найвідоміша "Декларація незалежності США" (1776 р.) Джефферсон працював юристом, міліцейським чиновником, губернатором штату. Його політико-правові погляди перетерпіли еволюцію від радикалізму до помірних ліберальних принципів і були близькі до поглядів Томаса Пейна. Природно-правову доктрину Джефферсон сприйняв у її найбільш радикальному трактуванні. Згодом симпатизував ідеям Руссо і його демократичним поглядам щодо розвитку суспільства.

Т. Джефферсон багато зробив у справі освіти і пропаганди свободи слова, свободи думки. Він – автор «Закону штату про встановлення релігійної свободи» 1777 р.

До початку Війни за незалежність 1775 – 178 рр. Джефферсон сподівався конфлікт з Англією вирішити мирним шляхом. Однак надалі його погляди на дану проблему змінюються. Джефферсон у своїх роботах і привселюдно критикував Конституцію США 1787 р. за те, що вона давала можливість президентові переобиратися необмежену кількість разів і перетворитися на довічного монарха. Великим недоліком Конституції він вважав відсутність у ній Білля про права, особливо свободи слова, друку, релігії.

Джефферсон критикував капіталізм, що набрав сили в США і призводив до зубожіння населення. Головна причина цього - розвиток крупного виробництва. А він робив ставку й ідеалізував дрібне фермерське господарство. Ідеал Джефферсона – демократична республіка вільних і рівноправних фермерів. Цей ідеал утопічний.

Томас Джефферсон основний автор проекту Декларації про незалежність - конституційного документа. Використовуючи природничо-правову доктрину, він обґрунтував відділення колоній від Англії і; утворення ними самостійної, незалежної держави. До комітету з підготовки проекту Декларації входили Джефферсон, Адамс, Франклін, Шерман, Левінгтон. Проект доручили готувати Джефферсону.

Природничо-правова концепція Джефферсона про суспільний договір як основу устрою суспільства надавала право всім його учасникам конституювати державну владу. Він був за народний суверенітет і рівність громадян у політичних і виборчих правах.

Конституційний документ «Декларація про незалежність» (1776 р.), за характером був: 1. Демократичним. 2. Револьюційним. 3. Природничо- правовим. 4. Обґрунтовував право відділення колоній від Англії. 5. Обґрунтовував утворення самостійної і незалежної держави. 6. Свобода трактувалася як право

вільно користуватися і розпоряджатися своїми матеріальними благами, тобто мати право на власність.

Уряд створюється людьми для охорони природних прав людини. Влада уряду витікає зі згоди народу підкорятися йому. Тому народ вправі змінити або знищити існуючу форму правління чи чинний уряд, якщо ті прагнуть до деспотизму. Це обов'язок і право народу - трактував Т. Джефферсон у Декларації про незалежність. Цей документ про незалежність містив 27 пунктів обвинувачення англійського короля, який відстоював деспотизм.

Ще в 1762 р., будучи членом Законодавчих зборів Вірджинії, Т. Джефферсон виступив за скасування рабовласництва, а потім уніс законопроект про скасування рабства в північно-західних штатах. Він доводив, що рабство суперечить людській природі і природним правам людей. Тому в проекті Декларації про незалежність він критикував і обвинувачував короля Англії в тому, що за його наказом в Африці відловлювали людей, перетворювали їх на рабів. Під час перевезення через океан багато рабів гинуло в трюмах кораблів жахливою смертю. Це був 28 пункт обвинувачення короля Англії в проекті Декларації про незалежність. Але через рішучі заперечення плантаторів південних колоній 28 пункт виключили.

Томас Джефферсон увійшов в історію як людина, яка стояла біля джерел створення і проголошення США. Він розробив політико-правові вчення Нового часу. У США Джефферсона цінують як автора Декларації про незалежність Сполучених Штатів (1776 р.) і поважають як третього президента незалежної держави.

4. Олександр Гамільтон про державу і право

Лідер федералістів, державний діяч, політик, член Конституційного конвенту, творець конституційної теорії - Олександр Гамільтон (1757- 1804). Він кардинально вплинув на зміст Конституції США 1787 р., захищав сильну централізовану владу федерального уряду, вів активну боротьбу проти "антифедералістів" (республіканців).

Гамільтон вважав, що федеральний устрій переборює слабкість конфедеративної організації США, закріпленої "Статтями конфедерації" (1781 р.). На думку федералістів, тільки сильна центральна влада здатна створити міцну авторитетну державу і не допустити розвитку демократичного руху мас після перемоги у Війні за незалежність 1775-1783 рр. Федерація має бути бар'єром перед будь-якими внутрішніми розладами і народними повстаннями.

Федералісти виражали інтереси великої торгової і промислової буржуазії, антифедералісти – інтереси малозаможних і незаможних прошарків населення. За антифедералістами були фермери, дрібні підприємці, торговці. Вони боролись

за конфедерацію, побоюючись диктату сильної центральної влади. Їх влаштовувала отримана свобода у фактично незалежних штатах.

У початковий період Війни за незалежність Гамільтон виступав за мирне врегулювання конфлікту з Англією. Це був шлях компромісу. У ході боротьби колоній Гамільтон змінив свої політико-правові погляди і дійшов до висновку, що є можливість установити республіканський лад. Але тільки за однієї умови: створення сильної президентської влади. Вона повинна бути схожою на владу монарха; президент обирається довічно; має широкі повноваження; контролює представницький орган законодавчої влади; члени Верховного суду незалежні і довічні; міністри призначаються президентом і не відповідальні перед парламентом.

Парламент, на думку О. Гамільтона, повинен бути двопалатний. Створюється на основі виборчого права з високим майновим цензом. Розподіл людей на багатих і бідних, а відповідно на освічених і неосвічених, здатних і нездатних управляти справами суспільства має природне походження. Багатим і освіченим за самою природою належить право бути представленими у вищих державних органах. Тільки багаті здатні забезпечити стабільність політичного ладу, стверджував у своїх політико-правових вченнях О. Гамільтон.

Не всі політико-правові теорії, ідеї, пропозиції були враховані Конституцією США. Однак велика частина конкретних пропозицій О. Гамільтона були прийняті Конституційним конвентом. З 55-ти членів Конституційного конвенту тільки вісім брали участь у прийнятті Декларації незалежності 1776 р.

Серед федералістів - прихильників Гамільтона були активні учасники Війни за незалежність 1775 – 1783 рр., II Континентального конгресу і Конституційного конвенту Джон Адамс – другий президент США, Джеймс Медісон - основний автор Білля про права і четвертий президент США, який потім перейшов від федералістів до антифедералістів, Дж. Джей – голова Верховного суду. Політико-правові вчення і свої погляди вони виклали разом із Гамільтоном у збірнику «Федераліст». Усі освічені люди того часу в США вважали за правило читати цей збірник. «Федераліст» відстоював ідею сильної центральної федеральної влади і систему її організації в дусі Конституції 1787 р.

О. Гамільтон виношував ідею довічного призначення незалежних, шановних і шанованих, добре оплачуваних членів суду. Він сподівався, що такі судді будуть в змозі забезпечити управління з великою відповідальністю. Верховний суд у такому випадку буде створювати найменшу загрозу правам, дарованим Конституцією. У виконавчій влади є меч, Конгрес має у своєму розпорядженні гаманець, а в суддів – одна лише мудрість. Таким чином, політико-правові погляди Олександра Гамільтона послужили теоретичною базою для розробки Конституції США 1787 р.

5. Політико-правові вчення Джеймса Медісона

Історично так склалося, що прийнято вважати «батьком американської конституції» 1787 р. Джеймса Медісона (1751-1836). Він створив політико-правове вчення про республіканське правління в США, а також теорію рівноваги відособленої влади. Завдяки його діяльності в області політики, юриспруденції розгорнутий коментар Конституції перетворився на аналіз фундаментальних принципів державної влади. Пізніше така діяльність Медісона стала джерелом конституційного права для Верховного суду США. Збірник "Федераліст", у якому Медісон викладав свої політико-правові погляди, став настільною книгою для американських правознавців з питань Конституції.

Політико-правова діяльність Медісона - це ідейні традиції століття. А саме: 1. Традиції природничого права. 2. Традиції суспільного договору. 3. Законопроект про права людини. 4. Конституційне регулювання галузей урядової влади. 5. Переосмислення досвіду давніх республік. 6. Переосмислення своєї роботи з федералістами і зближення з демократичними республіканцями.

Медісон розробив і ввів у політико-правовий обіг поняття «факція». Він розумів це як угруповання, верства (клас) багатих чи бідних. Держава з переважною більшістю громадян середнього статку, більш стабільна і життєздатна. На це вказував у своїх вченнях ще і Арістотель. Медісон підтримав цю ідею і доповнив її. Клас з помірними статками готовий підтримати помірну форму правління. Таке політичне і правове суспільство більш вільне від "факцій".

Потім у «Федералісті» Медісон конкретизував поняття «факція». Це група громадян, що об'єдналися в єдиному пориві до дії. У них загальний інтерес чи думка, що можуть бути ворожими чи обтяжливими для прав інших громадян. виправити таку ситуацію можна двома способами. 1. Усунути причини, які викликають появу «факцій». 2. Регулювати наслідки існування «факцій».

Медісон попереджав, що сховані причини «факцій» закладені в людській природі, вони пов'язані з розходженнями в майновому стані. Ці причини усунути не можна. Можна лише полегшити наслідки виникнення «факцій», узявши їх під контроль. «Факції» можуть шляхом інтриг, підкупу одержати голоси у представницькій системі республіки, а потім зрадити інтереси народу. У невеликих суспільствах «факції» можуть бути зведені до двох: більшість і меншість. У великих республіках суспільство утворить одну націю, що поділяється на багато «факцій».

На виникнення «факцій» впливають ряд чинників: 1. Різні погляди на релігію. 2. Ставлення до системи влади. 3. Питання теоретичного чи практичного

характеру. 4. Нерівний розподіл власності. 5. Поведінка політичних лідерів і т. ін.

Термін «факція» довгий час трактувався як «фракція» - несправедлива коаліція.

У сучасній політиці фракція— це відособлена частина партії, класу, соціальної групи чи організації. У Медісона «факція» була менш визначена у своїх основних проявах і характеристиках. У його політико- правових вченнях «факція» представляла об'єднання людей, згуртованих силою політичних, майнових і навіть емоційних інтересів. Такі "факції"" називали ще "зацікавленими групами". Сьогодні – це група інтересів чи лоббі.

Проблему взаємин різних гілок публічної влади Медісон пов'язував, по-перше, з відокремленням цих гілок влади, що складають в цілому "загальну масу влади". По-друге, з розподілом цієї маси влади серед її складових. Суть у тому, щоб законодавча, виконавча і судова влади, гілки загальнодержавної влади, були відособленими і відмінними одна від одної. Труднощі, що виникали у зв'язку з розподілом влади призводили до розбіжностей та конфліктів. Так виникла ідея створення системи відокремлення і збалансованого розподілу трьох влад.

Політико-правові ідеї, розроблені Джеймсом Медісоном наприкінці XVIII століття, актуальні і сьогодні. Вони постійно перебувають у центрі.

6. Політико-правові ідеї Джона Адамса

У тритомній роботі "На захист конституцій урядової влади в Сполучених Штатах Америки", виданої в Лондоні (1787 – 1788 рр.), Джон Адамс (1735 - 1826) одним із перших виокремив питання про державний устрій у розряд найважливіших. Він підтримав Джефферсона в питанні законодавчої й адміністративної самостійності колоній. Довів за допомогою юридичних аргументів цілковиту абсурдність і несправедливість підпорядкування парламенту Англії, що знаходиться на відстані трьох тисяч миль. Довів, що Англія погрязла в корупції і не має морального права управляти добропорядною Новою Англією.

За своїми політико-правовими поглядами Адамс зближається з федералістами. Він створює основи і закладає фундамент сучасного консерватизму.

Дж. Адамс допускав і визнавав доцільність монархічної форми правління. При цьому ставив одну важливу умову. Знать повинна контролювати і стримувати короля. Міністри мають контролювати і стримувати знать. Монархія, аристократія, демократія, на його погляд, прості форми правління. Але тлумачив він їх як утілення деспотизму. Ідеал Адамса - змішана форма правління. Визначав він цю форму як трьохелементний баланс. Сюди входили виконавча

влада, верхня аристократична і нижня демократична палати парламенту. Усе це разом становило деяку форму збалансованої публічної влади.

Адамс обґрунтував необхідність відокремлення і незалежності трьох гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової. Він працював над системою стримування і взаємного урівноважування влади - "стримувань і противаг". Організацію взаємодії трьох гілок державної влади Адамс взяв із трактату Ціцерона «Про республіку». Але він конкретизував і уточнив це положення. Дана форма найбільше підходить для здійснення законів держави і реалізації принципу "правління законів, а не людей".

Однією з центральних ідей, що цікавили Адамса, стало обґрунтування неминучості існування соціальних розходжень, всіляких соціальних угруповань і таких класів, як клас джентльменів, клас простих людей і т. ін. Аристократія у будь-якому цивілізованому суспільстві від стародавніх часів до наших днів, на думку Адамса, завжди займала і повинна займати особливе пануюче становище.

Джон Адамс поділяв ідею Макіавеллі, відповідно до якої всі люди за природою своєю дурні й обов'язково виявляють природжену зіпсованість душі, як тільки для цього трапляється слушний випадок. Адамс любив "облити холодною водою" здорового глузду палкі надії ряду політичних діячів, надії на відродження свободи і справедливості за підтримки лише політичних інститутів.

Джон Адамс виступив попередником ряду класиків сучасної політичної соціології і культурології.

Правові погляди Джона Маршалла

Джон Маршалл розбирав скарги претендента на посаду федерального судді Мербері. Джеймс Медісон, який виконував у 1803 р. обов'язки державного секретаря, відмовив у видачі патенту судді Мербері. Голосування в Сенаті затяглося допізна, тому ті, що пройшли процедуру, дістали назву "опівнічні судді".

Мербері, одержавши відмову у видачі патенту, звернувся до Верховного суду США із проханням про видачу судового наказу, що зобов'язує виконавчу владу видати йому патент. При цьому він послався на закон про повноваження суду, у якому дійсно передбачалися такі дії суду. Верховний суд відмовив Мербері. Підстава - згаданий закон не може бути застосований, оскільки він суперечить Конституції.

У справі "Мербері проти Медісона" (1803 р.), особливу винахідливість виявив голова Верховного суду Джон Маршалл, який забезпечив практику нагляду, що вводиться ним за конституційністю законів, кількістю нових доводів і висновків.

Верховний суд, відповідно до доводів Маршалла, володіє такими судовими повноваженнями, що історично передбачали тлумачення

змісту законів. Оскільки конституційне положення про верховенство федерального права над правом штатів робить Конституцію "вищим законом країни", закони США видаються "на виконання" Конституції. Судді дають присягу захищати Конституцію. Ті ж самі судді можуть і вправі оголошувати недійсним будь-який законодавчий акт, що, на їхню думку, суперечить Конституції.

Позиція, викладена і закріплена рішенням суду в справі "Мербері проти Медісона", стала помітною віхою в конституційній історії США. За деякими оцінками цю подію порівнюють за значенням якщо не з переглядом Конституції, то, зрештою, із прийняттям чергової поправки до Конституції.

Ця подія по праву асоціюється з ім'ям Джона Маршалла. Відтепер Конституція країни визначається не тільки за текстом Конституції, але також і за тим тлумаченням, що текст Конституції одержує у Верховному суді.

Сам судовий нагляд за Конституцією може здійснюватися не тільки Верховним судом, але також й іншими судовими установами. Це дає вагому підставу вважати судову систему і право судового нагляду за конституційністю законів наріжним каменем системи "стримувань і противаг".

Політико-правові вчення американських теоретиків і мислителів не внесли істотно нових положень у західноєвропейську доктрину. Але заслуга їх в оригінальному трактуванні і пропаганді правових положень у період Війни за незалежність 1775-1783 рр., а також конституційного оформлення США в Конституції 1787 р., Декларації незалежності 1776 р. Особливо це стосується виведення з права на революцію права на утворення незалежної держави, республіканського тлумачення теорії поділу влади.